

FRANCE BEVK

PEVEC GRUJE

Legenda.

Ob času, ko so nad Istro vladale Benetke in je na zelenem otočiču pred Porečem stal samostan Marije Prečiste, je živel popoten pevec Gruje.

Spočel ga je bil potepuh in pevec, o katerem so pripovedovali, da nosi slavca v prsih, in se je njegovo ime izgubilo, kakor tudi nihče ni vedel za njegov grob. Rodila ga je bila grajska gospodična, ki je z obilnimi solzami poplačala noč ljubezni v oljčnem gaju pod gradom. Zaprta v sobe se je štiri leta pokorila, a ko je dobila snubce, so njene sina neke noči naskrivaj prepeljali na otok in ga izročili pobožnim redovnikom z mošnjo denarja vred in z željo, naj ga vzgojijo v pobožnega moža, ki nikoli ne bo vpraševal po starših in ga ne bo zažejalo po življenju, zakaj kazno je bilo, da otrok nosi v sebi klice očetove sle in se mu slavec prebujata v prsih.

In tako je deček ostal v samostanu, redovniki so mu bili bratje, dobil je Očeta, ki kraljuje v nebesih, njegova Mati pa je bila poslej Marija Prečista, ki je stala v velikem oltarju samostanske cerkve in se mu dobrotno nasmihala.

In kadar je s sklenjenimi rokami klečal pred njeno ovenčano, s cvetjem okrašeno soho, se mu je otroške duše božajoče dotaknil spomin na pravo mater in na dni, ki jih je z njo prebil med mračnimi stenami grajskih sob. Pa mu je njena podoba bledela bolj in bolj, se mu odmikala in se s časom z Marijo Prečisto zlila v eno, da ga je ob pogledu na soho navdajala sladka blaženost ljubezni, kakor da se mu z oltarja nasmiha roditeljica. In kadar je brat Saba, ki mu je rjava, košata brada pokrivala prsi, vzel v roke gosli in zaigral, cerkev pa je napolnilo pobožno petje redovnikov, ga je ganilo tako zelo, do dna duše, da je trepetal na vsem telesu in so mu solze vrele po licih.

Odrasel je nekoliko, tedaj je v sončnih dneh pasel koze na morskem bregu in gledal na mestno obzidje na oni strani, na stolpe, na holme tam zadaj, na borove gozdice, na vinograde in oljčne gaje. In zdelo se je, da pokrajino, božji svet, bolj posluša kakor gleda, zakaj bil je bolešno občutljiv za glasove. Prisluškoval je petju ptic, čvrčanju škržatov in kobilic, šumenju vetra v borih, pljuskanju morja ob skale. Glasove je zbiral in nizal v ubrane melodije in si jih zaklepal v srce.

Brat Saba — po duši ves otrok — mu je bil dober tovariš v igri. Izrezljal mu je piščalko s številnimi luknjicami in Gruje je poizkusil na nji izraziti vse, kar mu je bilo ujelo uho in mu je pelo v duši. Koze so se same pasle, on pa je sedel na bregu, na beli skali, in piskal, piskal, prsti so mu mrzlično tekali po luknjicah, se ustavljali in se

zopet prehitevali, oči pa so mu kot vročične, goreče od božjega navdiha plavale po morju in po pokrajini, kakor da objemajo vse stvari. Kazno je bilo, da se mu pod pogledi spreminja v glasove vse, kar vidi: modro nebo in oblaki, borovci in oljke, pelin, trnje in osat, skale in koze, ki so se pasle med njimi, pobledeli spomini na mater in Marija Prečista v oltarju. In kadar se je naigral in napiskal, so mu roke omahnile v naročje in se je ves tih, ves srečen in blažen nasmihal v bele grebene penečih se valov pod nogami.

Bil je pogosto sam. Brat Saba, njegov tovariš v igri in besedi, je večidel hodil po deželi, molil in nastavljal vrečo, da so ljudje vanjo metali darove. Kadar pa je bil doma, je prišel s trnki in črvi, sédel poleg njega na breg in ribaril. In ko je nekoč zaslišal dečkovo piskanje, vročo pesem, ki je vriskala in tožila, se smejala in jokala, je potegnil trnek na suho in ves zavzet pogledal piskača.

»Kako je to mogoče!« je vzkliknil. »Svirel je lesena, a ti poje, kakor da je srebrna. Osem luknjic ima, a ti vriska in joče, kakor da je v nji osmero src.«

Gruje je zardel do svetlih las.

»O, da bi imel gosli in bi mogel igrati in peti, oboje hkrati!« je vzdihnil.

Brat Saba se je globoko sklonil in se zamislil v brado. Razumel je dečka. Tudi on je bil godčevske nravi. Strast, ki je ni mogel ne hotel zatajiti, mu je izgorevala v večjo čast Marije Prečiste. V letih je že, sive niti se mu vpletajo v brado; nekega dne bo umrl; kdo bo tedaj ob velikih praznikih igral na gosli in razvnemal duše redovnikov?

Porodila se mu je misel, ki jo je razodel svojemu predstojniku, očetu Epipodiju, strogemu služabniku božjemu. Ta je sprva ugovarjal, a slednjič privolil, da dečka poučuje v igranju in petju. Gruje ni kazal nagnjenja do knjig, duh mu je bil preveč nemiren in raztresen, naj torej igra in poje v božjo in Marijino čast, sicer ga pevska strast, ki jo ima v krvi, zavede v posvetne misli, od koder je samo korak do greha.

Poslej je Gruje še sanjal le o goslih in o petju in je kmalu prekosil svojega učitelja. Prišel je dan — bil je velik Marijin praznik — ko je smel zaigrati v cerkvi. Med veliko mašo, ki jo je daroval oče Epipodij, je v ljubezni zamaknjen v Marijo, svojo Mater, igral in pel tako lepo, tako iz dna duše, da so pobožni bratje pozabljali na molitev, Sabu, njegovemu učitelju, pa so solze veselja tekale v brado.

Pretekla so leta... Gruje ni več pasel koz, potegnil se je, prvi mah mu je začel poganjati nad zgornjo ustnico. Ob nedeljah in praznikih je še vedno igral in pel pred Marijo, v njem pa se je medtem izvršila neka sprememba. Kadarkoli je stal ob morju in gledal na obrežje Istre, na njene drage in holme, na bele skale, borove gozdiče in srebrne veje oljk, ki so se lesketale v soncu, je postal čudno zamišljen; prej neznana tegoba mu je legala v srcé. Otoček, na katerem

je stal samostan, mu je postal ozek, zdel se mu je iz dneva v dan ožji, življenje med zidovi tesno, srce pa mu je bilo prostorno, vsak dan prostornejše, da bi, se mu je zdelo, lahko shranil vanj širo morje, zemljo na oni strani, nebo z zvezdami in oblaki. Duša se mu je napolnila z nemirom in hrepenenjem, ki ga je trapilo do bolečine. Pesem v čast Marije Prečiste, ki jo je igral in pel, je dobila poseben prizvok, ki mu je bil prej tuj in še zdaj težko umljiv. Redovniki, ki so ga poslušali, niso bili več tako ganjeni, le Mati se mu je še zmeraj dobrotno nasmihala, a se je tudi njenemu nasmehu pritaknila senca bridkosti.

Kadarkoli je brat Saba, ki mu je bila brada že močno osivela, odšel na deželo, se je Gruje otožno oziral za njim in je stežka, z nemirom pričakoval, da se vrne. Kadar ga je znova zagledal, se mu je zdelo, da od njegove kute veje močan, omamen duh življenja tam zunaj. Vpraševal ga je, kaj je medtem videl in doživel, brat Saba pa mu je naivno pripovedoval, ne da bi mislil kaj hudega in ne da bi opazil posebni, žejni blesk v mladeničevih očeh.

Prišel je dan, ko Gruje ni mogel več skrivati strastne želje po življenju, dvignil je roke in brata Saba vroče zaprosil, naj ga vsaj enkrat, samo enkrat vzame s seboj. Sivobradi redovnik se je prošnji začudil, a ker je imel mladeniča rad in je bil mehkega srca, mu ni ugovarjal. A kaj poreče oče Epipodij, ki je bil na glasu zaradi svoje strogosti? Ako bo Gruje pel in igral, bo več zaleglo kot starčeva molitev in prošnja, ljudje bodo radodarnější. Samostan je bil ubog, darovi z dneva v dan bolj skopi, oče Epipodij je moral popustiti v marsičem, akotudi ni bilo strogo po črki in po njegovem srcu.

In tako se je zgodilo, da sta stavec in pevec nekoč skupaj odšla v sončno, pomladno jutro. Brat Saba je nosil veliko vrečo, Gruje pa je javorove gosli privijal na prsi. Ni poslušal besed, ki mu jih je Saba govoril vso pot, bil je gluha za svarila pred vnanjim bleskom življenja, gledal je in opazoval, pijane so mu bile oči in srcé. Stvari, ki jih še nikoli ni gledal tako od blizu, ki mu jih še nikoli ni željno vsrkavala duša. Gozdiči in pašniki, pustote in vinogradi, kočje in gradovi, kmetje in plemiči. Svet se mu je širil in odpiral v vsej svoji mnogoličnosti in lepoti. Življenje, ki se mu je ponujalo od vseh strani, ga je spočetka plašilo, da bi bil najrajši pobegnil, a že se mu je privadil in bi se bil rad do vratu pogreznil vanj, se potopil kot v kipeče vino, se ga naužil v enem dušku, ga osmukal vseh čarov, barv in glasov in jih zaklenil v svoje široko, žejno srcé.

Ustavila sta se v vsaki vasi, pred slednjo hišo, Gruje je zavihtel lok, zaigral in zapel pesem v čast Marije Prečiste, ki kraljuje v velikem oltarju samostanske cerkve na otoku. Ljudje so ga poslušali kot začarani, s pridržano sapo, s solzami v očeh. Še nikoli niso poslušali take godbe in takega petja, kakor da ne igra ubog samostanski hlapčič, ampak so se za trenutek odprla nebesa. In kadar je pesem izzvenela in utihnila, so se ljudje zdramili kakor iz zlatih sanj, dajali

s polnimi rokami in nasipali vrečo, ki je postala težka in je bila vedno težja, da jo je brat Saba stežka nosil na svojih plečih in se je globoko upogibal pod njo.

Sončnega dne, ko sta se nebo in zemlja zlivala v eno, je Gruje igral in pel pred hišo, ki je pod njenim oknom rasel košat rožni grm. V oknu se je prikazal obraz dekleta, ki so mu črne kite las padale na ramena. Njen pogled je bil tako vroč, da je šel do srca, imela je tako svetel nasmeh, da je kot žarek padel v dušo in ni šel iz spomina. Bila je kakor prikazen, Gruje je kot začaran stal pred njo, lok mu je zadrhtel, pesem se mu je prelomila... a se je nenadoma zopet zbral, igral in pel dalje. Pesem o Mariji je bila že zdavnaj odpeta, a mu je lok še vedno plesal po strunah, gosli so vabile in prosile, glasovi so vriskali do neba, do sonca in do oblakov.

»Gruje!«

Poklical ga je brat Saba. Šele tedaj se je zdrznil, roke so mu omahnile, opotekel se je kot pijan.

Z bratom Sabom sta dolgo hodila, dolgo molčala, zatopljena vsak v svoje misli, gledajoča vsak v svoje stopinje.

»Gruje,« je slednjič spregovoril starec, »bojim se, da te je opijanilo. Mlad si še, v tebi spijo temne sile, ki jih še nisi utegnil premagati.«

Pevec je trdo molčal na vse besede, svarila in nauke, ki mu jih je brat Saba drobil vso dolgo pot do obrežja in samostana...

Poslej je bil Gruje še bolj spremenjen, da sebe ni več spoznal. Slavec v prsih se mu je bil do konca prebudil in ni več miroval. Ko je naslednjo nedeljo pred zbranimi brati zopet goslal in pel, so bile besede pesmi še vedno iste ko prej, pobožne, govorile so o ljubezni do Marije, nebeške Matere, a v glasove se mu je pritaknila posvetnost, vroča strastnost, kakor da se mu zvoki ne porajajo več iz pobožne duše, ampak iz kipeče krvi; spominjali so na greh in motili pobožnost. Bratje so se začudeni spogledovali; očetu Epipodiju, ki je bral mašo, je zastala beseda. Gruje pa ni mogel ustaviti loka ne spremeniti napeva, kakor da je začaran od svojega nemirnega srcà.

»Hudič te je obsedel,« mu je po maši strogo rekel oče Epipodij, »da si nam zaigral poskočnico za ples, polno greha, mesto pesmi v slavo in čast Marije Prečiste.«

Gruje je skrušen padel na kolena in dvignil sklenjene roke.

»Odpustite, oče!« je zajavkal. »Nisem mogel drugače. Verjemite, ne morem drugače,« je ponavljal, kakor da ne najde druge besede ne opravičila.

Oče Epipodij ga ni poslušal, pustil ga je na kolenih in odšel od njega... Bil je strog in je sodil človeška srca po mrtvi črki; zato je dal pevca zapreti v okrogel stolp na morskem bregu. Ta stolp je bil svetilnik. Pred stoletjem in še prej je bil deželni grof dovolil redovnikom, da se smejo ondi naseliti in sezidati samostan pod pogojem, da bodo v viharjih nočeh na stolpu kurili ogenj in s svetlobo

svarili ladje, da se preveč ne približajo skalnatim čerem. Med tistimi ozkimi stenami naj se Gruje pokori tako dolgo, da ga mine hudičeva slà po grehu in posvetnosti.

Tri korake po dolgem, tri korake počez — pevec se je ustavil ob široki lini, pogled mu je splaval na zeleno obrežje, daleč v deželo, na zeleno valovje, na megleno obzorje, po katerem so plavale jadrnice. Duša mu je bila navrhana tesnobe in obupa, bridko se mu je zvilo srcé. Vsaj gosli naj bi mu bili pustili, da bi nanje izjokal in iztožil svoje gorjé. Udrle so se mu solze in mu tekale do večera, da so zagorele zvezde in je zavelo od juga. Izmučen se je zgrudil na kamniti tlak in zaspal.

Sanjal je, da z razklanim srcem leži v cerkvi, obdaja ga morje bolečine, vsega se zaveda, a se ne more ganiti. In gleda Marijo Prečisto, ki stoji v oltarju in se mu sočutno nasmiha. Glej — nena-doma se Mati zgane, stopi izmed vencev in šopkov cvetja, a v rokah drži javorove gosli. Že stoji pred njim v svoji nebeški svetlobi, se sklanja in mu jih ponuja: »Na, vzemi, pojdi za svojim srcem!« Blaženo se nasmehne, velika hvaležnost mu zalije srcé, a se ne more ganiti, ne more se dvigniti, da bi vzel gosli in šel, kakor mu je ukazala Prečista... Tedaj se je prebudil...

V jutranji zarji, ki je sijala skozi line, je zagledal pred seboj brata Saba, ki mu je molil javorove gosli.

»Na, vzemi in pojdi z menoj!« mu je rekel strogo. »Kaj me tako gledaš?«

»Mislil sem, da je Marija.«

»Saj. Nič se ne zgodi brez njene pomoči. Zdaj pa le naglo, preden se končajo jutrnjice.«

Gruje je gosli privil na prsi in se opotekel za starcem. Iz cerkve je odmevalo zateglo petje psalmov, brat Saba in pevec pa sta sedla v čoln, ki je odrinil od brega. Redovnik, ki je poznal pevčovo srcé in se mu je mladenič smilil, je sklanjal glavo na prsi in veslal. Gruje pa se je oziral v jutranji mrak, v nastajajoči dan in poslušal ptičje petje.

»Boj se greha, da ne obtežiš še moje duše, ki sem ti pomagal k begu,« je čez dolgo spregovoril starec.

Gruje je trdo molčal.

»Da bi se kdaj preizkušen od življenja in ponižen vrnil k Mariji!«

Pevec tudi zdaj ni rekel nobene. Kje so bile njegove misli! Ko je čoln trčil ob breg, je z enim korakom stopil v življenje, kamor ga je klical slavec v prsih.

Gruje je postal popotni pevec, kakor mu je bilo sojeno ob rojstvu. Življenje se mu je smejalo od vseh strani; ni še vedel, da pevčovo srce ni ustvarjeno za srečo. Odložil je kuto samostanskega hlapčiča in se oblekel v pisano obleko. Plašč mu je vihral v vetru,

na klobuku se mu je zibalo dolgo pero, ob boku je nosil torbo. Stisnil je gosli pod pazduho in veselo žvižgaje odšel po cesti.

Dežela mu ni bila znana — kje je zelena dolinica med sončnimi pobočji, hiša z rožnim grmom? Srce mu je kazalo pot. Dospel je, zaigral in zapel ljubavno popevko, ki mu je privrela iz srca. Ni še doigral in dopel, ko se je v oknu prikazalo dekle s kitami na ramenih, zrlo vanj s svetlimi očmi in se mu smehljalo.

»Kako ti je ime?« je dahnil Gruje, ko je povetil lok.

»Mara,« mu je odgovorila. »In tebi?«

»O!« In ga je pozorneje pogledala. Ali ni to menišič, ki je nekoč že igral pod njenim oknom? »Glej, ali nisi ti?« se je zavzela. »Saj si!«

»Sem,« je pritrdil Gruje, ki je ujel njeno misel. »Prišel sem, da te vidim.« In je zaprosil z očmi bolj vroče ko z besedo: »Pojdi z menoj!«

Mara je od začudenja sklenila roke, strmela nekaj trenutkov, nato se zasmejala.

»Kam me popelješ?« je vzkliknila.

Pevec se je nemilo zdrznil, nato je sklonil glavo in se zamislil. Prvič ga je obšlo spoznanje, da vsaka radost hrani na dnu kapljo bridkosti. Prej je bil beden menišič, zdaj je beden pevec, ki nima drugega ko pisane cunje na sebi, gosli pod pazduho in široko srcé. Ali naj dekletu postelje na trati, jo ogrne z zvezdami, nasiti in napoji z vzdihni ljubezni in s pesmimi?

Mlado čelo se mu je nabralo v gube, srcé mu je vzdihnilo. Dekle je z grma pod oknom utrgalo rožo in mu jo vrglo. Gruje jo je pobral, jo poduhal in shranil v nestrje. Bila mu je ko svetel obet, ki mu je počival na srcu. In ker ni vedel, kaj naj še reče, je le z roko zamahnil v slovo in odšel...

Poslej so ga videvali in srečavali po vsej deželi, po vseh gradovih, mestih in vaseh. Hodil je od sejma do sejma, od veselice do veselice, od hiše do hiše, igral in pel vroče in strastno, kakor da mu srcé prekipeva od radosti, ki jo razdaja: »Nate, ljudje božji, vzemite!«

In ljudje so jemali. Bili so očarani. Njegova pesem je vžigala kri, čarala nasmeh na lica. »Kdaj smo že slišali te gosli, ta glas?« so se vpraševali. In ni v njem nihče spoznal menišiča, ki je nekoč z bratom Sabom pobiral darove po vaseh. Ali ni bil neki pevec, ki je igral in pel kot on, le da ni bil tako mlad in je nosil brado? Mislili so njegovega očeta, ki so ga poznali po obrazu, a nihče ni več vedel njegovega imena.

Gruje ni nikoli mislil na očeta. Včasih, kadar je igral na kakem gradu in je opazoval obraze grajskih gospô in gospodičen, se ga je rahlo dotaknil le spomin na mater. A ta je bil daljen, pobledel ko na pol pozabljene sanje, in se mu materina podoba z Marijo Prečisto ni več zlivala v eno, zasenčevala jo je prikazen Mare, ki ga pričakuje... V to je verjel tako trdno ko v svojo ljubezen. In kadar mu je roka ulovila srebrnik ali zlatnik, ki so mu ga vrgli, ga ni zapil ne zaigral, shranil ga je v torbo, ki jo je nosil ob boku...

Leta so tekla... Pevcu je zrasla bradica, obraz mu je bil ves zagorel in lep, nekatero dekliško oko se je hrepeneče ozrlo za njim. On pa ni lovil teh pogledov, mislil je na Maro.

Bila je jesen, rože so bile že odcvetele, ko se je znova prikazal pred hišo z rožnim grmom. Dvignil je gosli in zaigral, a to pot je zaman vihtel lok, zaman pel in se hrepeneče oziral v okno. Mara se ni prikazala. In ko je začuden, s tesnobo v srcu povetil lok, je zagledal starko, ki je prišla po poti.

»Kje je Mara?« jo je vprašal. »Lepa Mara!«

»Lepa Mara? Ali res ne veš?« se je starka začudila. »Lani se je omožila, letos je umrla, pred tremi dnevi so jo zagrebli.«

Gruje je zaječal, kakor da se mu je srcé preklalo. Dva udarca hkrati mu je zadalo življenje. V prvi žalosti je hotel razbiti gosli, a je zaigral nanje, da si olajša dušo. Iz strun so mu peli glasovi, polni obupa in tožbe. Čemu je živel? Obtoževal je smrt, kakor da mu je iztrgala nekaj, kar je bilo že za vedno njegovo. Odšel je na Marin grob, a gosli niso prenehale tožiti v beli dan, v mračni veter, ki je medtem nastal, pod zvezde, v šum morja in borov. A pevcu se ni olajšalo srcé, bilo mu je težje in težje; solze so mu tekale na gosli in kapljale na grude sveže prsti.

Iz groba je vzdihnilo.

Gruje se je še tisto noč napil do nezavesti in zaspal. Ko se je ob zori prebudil, je bil postaran in resen, kakor da mu je v eni noči dozorelo vse spoznanje. Ostanek denarja je razmetal med berače in potepuhe in zopet odšel po svetu. Le posušene rože, ki jo je nosil na prsih, ni zavrgel.

Zopet je igral in pel, a pesem mu je bila spremenjena, kakor se mu je bilo spremenilo tudi srcé. Nič več ni bil zamaknjen le vase, kakor v dneh radosti, v njegovem srcu je bilo prostora za bridkosti vsega sveta. Sebe ni mogel potolažiti, tolažil je druge... Izogibal se je lepih obrazov, cvetočih ustnic in zapeljivih oči. Ustavljal se je le tam, kjer je srečaval nelepa, kozava lica in bridkost v srcu. Tedaj je stopil iz svoje žalosti, gosli so mu zapele o radosti in ljubezni. Grenka misel v dekliškem srcu se je razpihnila v svetel plamenček, na nelepi obraz je legel sij upanja. Potem je Gruje nenadoma utihnil, pozdravil in odšel drugam. Tudi drugod so ga čakali željni pogledi žalostnih oči. In je zapored prižigal lučke, natiho ga je ljubilo in pričakovalo na tisoče src, ki jim nihče drug ni prilival nade in tolažbe. Mare, Jele, Katarine in Ane so v zvezdnatih nočeh z vzdihmi mislile nanj in si spletale privide sreče. Kdaj zopet pride? Kdaj se mlad in lep kot kraljevič iz pravljice ustavi pod oknom, zaigra pesem, vrže v dar sončni žarek in si vzame rožo za spomin? Jutri? Pojutranjem? Pride, gotovo še pride. In nekoč jih povede s seboj, v grad njih željâ in sanj...

Med dekletom in dekletom z nelepim obrazom je bila dolga pot in vmes vse polno bede in gorja. Prejšnje čase je videl samo sonce

in rože, slišal le petje in smeh, kakršen se mu je svet kazal v njegovi radosti. Zdaj pa se mu je zdela Istra vsa drugačna ko prej. Iz svoje zresnenosti in trpkosti jo je gledal globlje, opazil je sence in trnje, vsaka na videz vesela pesem je imela prizvok žalosti, na dnu slednjega smeha se je skrivala pritajena bridkost. Ni več vdihaval le vonjev borov in rož, čutil je duh krvi in znoja, v nočeh je bilo poleg slavčjega petja slišati krike in vzdihе. In Gruje je lovil vse te krike in vzdihе, vse kaplje krvi in znoja, vse bridkosti bedne dežele in jih zaklepal v svoje srce. In kadar je zaigral in zapel, mu v strune in v pesmi ni silila le njegova žalost, vpile so vse bolečine, ki jih je nabral po vseh bregovih in dolinicah, od visokih gorâ pa do morja. Pesmi, ki niso zamrle, ampak so šle od vasi do vasi, od ust do ust, postajale vsevdilj upornejše in glasnejše, da so prišle na uho markiza, ki je z gradu na strmем bregu vladal velikemu delu dežele.

Ta se je vznemiril in razhudil, poslal je biriče, naj poiščejo pevca. Našli so ga in ga pritirali v grad.

»Kaj sem storil,« je pevec vprašal markiza, »da počenjate z menoj kot s tatom ali razbojnikom?«

»Kaj si storil?« je vpil markiz. »Sramotiš me s svojo pesmijo, tlačane podžigaš k upornosti.«

»Pojem, kakor mi velewa srce,« je rekel Gruje. »Ne morem drugače, ne znam drugače.«

»Ne moreš drugače? Ali veš, da si zaslužil smrt?«

»V vaših rokah sem,« se je pevec nasmehnil. »Umorite me, a mojih pesmi ne boste mogli umoriti, moje pesmi bodo večno živele.«

Markiz se je razjezil in pevca na mestu obsodil v smrt na vešalih. Gruje pri tem ni trenil niti z očmi, kakor da mu je lahko umreti. Tedaj res ni mislil na smrt, vsega je prevzemala le misel, da bo živel v pesmih.

Toda ko je naslednjega dne zvezan stal pod vislicami, ga je ob pogledu na mrzkega markiza, na našemljene krvnike in na množico ljudi, ki je stala v krogu, obšla smrtna groza. Ali res ne bo več gledal sonca, ki se je razlivalo preko pobočij in razburkanih valov morja? Spomnil se je Marije Prečiste, ki je vsa leta ni pozabil, vsak večer in vsako jutro tiho pomolil k nji in se je zaradi nje izogibal še misli na greh. V stiski se je ozrl po ljudeh, ki so čakali njegove smrti, in se srečal s pogledom markiza.

»Ali ni navada,« je vprašal, »da obsojencu izpolnite poslednjo željo?«

Markiz je hotel vedeti, kaj želi.

»Dajte mi gosli, da zaigram še eno pesem.«

»Da me boš poslednjič sramotil, negodnik, preden odideš na drugi svet,« je rekel markiz.

»Ne moja pesem, moja smrt te bo za vedno osramotila,« je rekel Gruje.

In so mu dali gosli. Vsa leta ni bil zaigral in zapel niti ene pesmi v čast Marije, ves se je bil predal le svoji radosti in bolečini, prisluškovanju življenja, ki ga je obdajalo od vseh strani. Zdaj pa je zaigral ko takrat, ko je kot deček stal pred Marijinim oltarjem, a bolj vroče kot kadarkoli prej, vpil je iz stiske in prosil pomoči. Ljudje, ki so čakali njegove smrti, so stali in poslušali, nihče se ni ganil, tako jih je bilo prevzelo, ne vzdihla ne glasu ni bilo slišati.

In tedaj se je zgodilo — prikazala se je Marija Prečista. Z ramen ji je v gubah visel plašč, okoli glave je imela nebeški sij. Taka je stala pred pevcem, se mu ljubeče nasmehnila, mu pomignila z belo roko, naj ji sledi, se obrnila in odšla. Pevec ji je sledil, a ni nehal vihteti lok, dasi mu duša ni več klicala na pomoč, strune so vpile vročo zahvalo. Kazno je bilo, da ljudje ne vidijo Marije, ampak se kot začarani umikajo le pevcu in ni nikomur prišlo na misel, da bi ga zadržal, niti biričem niti krvnikom in je še markiz sedel kot okamenel.

In tako sta odšla med množico skozi grajska vrata, spredaj Marija, a za njo Gruje, po stezi, ki je vodila v dolino, med oljkami in vinogradi, skozi skalovite pustote in borove gozdiče. Pevec ni nehal igrati, ni se upal ozreti, upiral je pogled v Prečisto, ki je plavala pred njim, ni imel lastne volje, sledil bi ji bil, kamor bi ga bila vodila.

Dospela sta do morja, ki je dvigalo razburkane valove. Marija je stopila na prvi val in njena prikazen se je raztopila kot morska pena. Tedaj šele je Gruje nehal igrati, roke so mu omahnile, sesedel se je na kamen in se razjokal. Solze, ki so mu tekale, so bile iz prestane groze in iz hvaležnosti.

Gruje se je napotil proti samostanu Marije Prečiste na otoku. Kakor je svoje dni hrepenel iz njega, je zdaj stežka čakal trenutka, da med zelenim drevjem zagleda belo zidovje. Bilo mu je, kakor da je pod vislicami umrl za svet in je ostanek življenja Marijin, ki mu ga je rešila.

Dospel je do Poreča in obšel mestno zidovje, tedaj je bila že tema. Noč je bila viharina, morje je besnelo in visoko dvigalo valove. Z druge strani zaliva, z otoka, je bilo videti le snope svetlobe, ki so bolj in bolj medleli.

Gruje je poiskal čoln in kljub viharnemu morju kakor po čudežu gladko pristal na otoku. Samostan je spal; hotel je potrkat, a mu je roka omahnila, ni imel poguma.

Odšel je v svetilnik, ki je mrk in mračen stal na bregu. Ogenj, ki bi mogel ladje svariti pred poginom, je bil skoraj ugasnil, le veliko oko žerjavice je še svetilo iz teme. Gruje je naložil drv, ogenj je znova vzplapolal in živo razsvetlil ozki prostor. Tedaj je zagledal starca, ki je ležal na tleh in težko dihal. Dvignil mu je glavo, starčeve oči so se odprle in se radostno začudene zazrle v pevca, izmučeni obraz mu je spreletela komaj senca nasmeha.

»Gruje!« mu je s težavo prišlo iz grla. »Vendar si se vrnil! Vedel sem... čakal sem te... Gruje! Marija te je pripeljala...«

Bil je brat Saba. Hudo postaran ni mogel več nabirati darov, svoje poslednje dni je na lastno željo preživel v stolpu in kuril v viharnih nočeh. Tisto noč so ga bile nenadoma obšle smrtne težave; ni imel več moči, da bi se dvignil in naložil drv na ogenj.

Gruje ga je objemal, solze so mu vrele po licih. Preden je nastala zarja, mu je izdihnil v naročju; pokrižal ga je in mu zatisnil oči...

Naslednjega dne je Gruje skrušen klečal pred samostanskimi brati in jih prosil, naj ga zopet sprejmejo medse. Ostal bo v stolpu, kamor je bil svoj čas obsojen, in ostanek življenja posvetil večji slavi in časti Boga in Marije Prečiste. Oče Epipodij je bil medtem že umrl, v srcih ostalih bratov ni bilo tiste strogosti. Ko so slišali pevčevo zgodbo, jim je bilo jasno, da ga je poslala Marija bratu Sabu v poslednjo pomoč in tolažbo in v rešitev mornarjev, ki jih je bil zalotil vihar na morju... Niso ga zapodili.

Samostan ni imel prej ne slej bolj vdanega in gorečega služabnika Marije Prečiste. Kadar je ob nedeljah in praznikih igral in pel, ni bilo očesa, ki se ne bi bilo orosilo. V viharnih nočeh, ko je hrumelo morje, so se s stolpa do zarje oglašali prelestni glasovi. Gruje je igral, igral vse življenje, kar mu ga je bil Bog še odločil. Pevca, ki je bil v njem, do smrti ni mogel zatajiti. Toda njegova pesem ni več oznanjala svetne radosti in hrepenenja, ni vzbujala posvetnih nad, ni vpila od bolečine in kipela od upora. Prehodil je bil vso dolgo, trnjevo pot pevca, iz svoje notranje radosti in bolečine skozi bedo in krivice sveta do češčenja Boga in razmišljanja o smrti in večnosti. Nihče več ni dvomil o njegovi pobožnosti in svetosti.

Umrl je neke viharne noči kot brat Saba, ko so se valovi hrupno zaganjali ob obal in je življenje nekaterega mornarja viselo na nitki. Zjutraj so ga našli ob ugaslem ognju, zleknjenega, z blaženim nasmehom na ustnicah, z obema rokama je objemal gosli. Čudili pa so se in se niso mogli prečuditi, da je ogenj vso noč gorel in svaril barke pred nevarnostjo. Pripovedovali so, da so videli v stolpu Marijo Prečisto, ki je s svojo nebeško svetlobo svetila skozi noč in vihar.

Pevca so pokopali kot svetega moža, pustili so mu posušeno rožo, ki so mu jo našli v nadržih, na prsi so mu položili javorove gosli. Iz groba je zrasel rožni grm, ki je vsako pomlad cvetel, in kadar so mu stebelca trepetala v vetru, se je iz njih izvila pesem, kakor da bi pele strune. Biló je, kakor da se je prebudilo pevčevo srcé, ki še v smrti ne najde počitka in pripoveduje o večnosti pri Bogu in Mariji Prečisti.